

Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi

Journal of Qur'an and Sunnah Studies

مجلة دراسات القرآن والسنة

&&&

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kursad>

e-ISSN: 2791-8726 82

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2025 (Eylül/September)

Kur'an'da Yûsuf Sûresi Bağlamında Şahsiyet İnşası

Personality Building in The Context of The Surah Joseph in the Quran

Mustafa Şen

Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma
ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Amasya/Türkiye.

Associate Proffesor, Amasya University, Faculty of Theology, Department of
Qur'an Qarim Qiraah and Qiraah Science, Amasya/ Türkiye.

mustafa.sen@amasya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4763-0328>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 27/01/2025

Kabul Tarihi/Date Accepted: 28/04/2025

Yayın Tarihi/Date Published: 30/09/2025

Atıf/Citation: Şen, Mustafa. "Yûsuf Sûresi Bağlamında Şahsiyet İnşası". *Kur'an ve Sün-
net Araştırmaları Dergisi* 5/2 (30/09/2025), 31-61.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalış-
maların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical princ-
ples have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used
have been properly cited.

Öz

Bu çalışmada Yûsuf sûresinde geçen kıssadaki kahramanların şahsiyetleri ve zamanla şahsiyetlerindeki gelişim ele alınmıştır. Büyük oranda Hz. Yûsuf'un hayat hikâyesini içeren bu kıssa, sosyolojik, psikolojik, siyasî ve ahlâkî tahlillerin yanı sıra bazı şahsiyetler hakkında zengin bilgiler sunmaktadır. İnsan sevmeye, bağışlama, övme gibi olumlu duyguların yanı sıra kıskançlık, haset ve kin besleme gibi olumsuz duygularla da bezenmiştir. Kuldan istenen, fitrî olan bu duyguların kontrol altında tutulabilmesidir. Hz. Yûsuf kıssasında bu duygular ve etkileri yoğun bir şekilde işlenmektedir. Hz. Yûsuf'un hayatının diğer peygamberlere nispetle daha detaylı ve tek bir seferde anlatıldığı bu kıssa, edebî anlatım tarzı ve içerdiği mesajlar açısından da araştırmalara konu olmuştur. Kur'ân'da peygamberler, zaman zaman şartlara göre takındıkları örnek tavırlardan ötürü övülmektedir. Zikredilen bu vasıflardan, onların şahsiyetiyle ilgili bilgiler edinmekteyiz. Hz. Yûsuf ile ilgili bu nitelermelerin çoğunluğu Yûsuf kıssasında, kalan kısmı ise diğer peygamberlerle birlikte zikredilen pasajlarda bulunmaktadır. Bu yönleriyle kıssa, Müslümanlar için bir taraftan teselli ve motivasyon işlevi görürken, diğer yandan Allah'a sığınarak ve sabırla mücadele ederek çeşitli zorluklardan/imtihanlardan başarıyla çıkan mükemmel bir kul tiplmesi sunmaktadır. Ayrıca kıssada, zamanın ve şartların değişmesi ve yaşanan olaylar neticesinde kişilerdeki gelişim ve değişim de gözlenmektedir. Kıssada dikkat çeken diğer bir husus, olayların emir ve nehiy içermeden anlatılmasıdır. Bu da Müslümanların kalplerine tesir etmekte ve şahsiyetlerinin inşasında etkili olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Yûsuf Sûresi, Kıssa, Şahsiyet, Kıskançlık, İffet.

Abstract

This study examines the personalities of the characters in the story mentioned in Surah Yusuf and the development of their personalities over time. This story, which largely recounts the life of Prophet Yusuf (Joseph), offers rich insights into the personalities of various figures in addition to sociological, psychological, political, and moral analyses. It is adorned with positive emotions such as love, forgiveness, and praise, as well as negative emotions like jealousy, envy, and resentment. What is expected of individuals is to keep these inherent emotions under control. In the story of Prophet Yusuf, these emotions and their effects are extensively addressed. The life of Prophet Yusuf is narrated in more detail and in a single instance compared to other prophets, making this story a subject of study due to its literary style and the messages it conveys. In the Qur'an, prophets are sometimes praised for the exemplary attitudes they adopt under certain circumstances. From these mentioned attributes, we gain insights into their personalities. Most of the descriptions related to Prophet Yusuf are found in the story of Yusuf, while the rest are in passages that mention him alongside other prophets. In this respect, the story serves as both a source of solace and motivation for Muslims, while also presenting an ideal type of servant who successfully overcomes various trials and challenges by seeking refuge in Allah and persevering with patience. Additionally, the story observes the development and transformation of individuals as a result of changing times, circumstances, and events. Another noteworthy aspect of the story is that the events are narrated without containing direct commands or prohibitions. This has a profound impact on the hearts of Muslims and plays an effective role in shaping their personalities.

Keywords: Tafsir, Chapter Joseph, Narrative, Jealousy, Modesty, Patience.

Giriş

Modern psikolojinin bir kavramı olan şahsiyet kelimesi Arapça kökenli olup kişilik ve karakter kelimeleriyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Klasik İslam kaynaklarında ve Kur'ân'da bu anlamıyla kullanılmayan şahsiyet kelimesini ifade etmek için nefis, mizaç, tab', garîza, hulk,¹ seciyye ve şâkile² gibi kavramlar kullanılır.³ Şahsiyet kelimesiyle yakın anlamlı olan mizac doğuştan sahip olunan özellikleri ifade ederken günümüzde kullanılan karakter sosyal hayat içerisinde sonradan kazanılan kişilik özelliklerini ifade etmektedir. Şahsiyet kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılan kişilik kelimesi ise her iki anlamı da ihtiva etmektedir.⁴ Çalışmanın boyutunu açacağı için şahsiyetin farklı boyutlarına işaret eden bu kavramlar üzerinde durulmayacaktır.

Çok boyutlu olmasından dolayı ortak bir tanımı yapılamayan şahsiyet kavramı bilim adamları tarafından ilgi alanlarına ve bakış açılarına göre değişik şekillerde tanımlanmıştır.⁵ Bunlar arasında "Kişilik, bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimidir." ve "Şahsiyet; ferdin doğuştan getirdiği genetik faktör ile daha sonra çevre ve aile başta olmak üzere pek çok faktörün etkilediği davranışların uyumlu bir bütünüdür."⁶ şeklindeki tanımları sayabiliriz. Daha kapsamlı bir tarif de şöyledir: "Doğuştan getirilen ve sonradan kazanılan özellikler, kültürel faktörlerin etkileşimiyle küçük yaşlardan itibaren şekillenen, değişmeye oldukça dirençli, o kişiye has kavrayış, düşünüş, karar veriş ve davranış özelliklerinin toplamıdır."⁷ Tanımlardan da anlaşılacağı üzere insan şahsiyetini nefis, irade, akıl, mizaç, huy ve karakter gibi iç etkenler; çevre, şeytan, aile eğitimi gibi dış faktörler şahsiyetin oluşumunda etkendirler.⁸ Fıtrattan gelen özellikler/eğilimler akıl, kalp ve dış etkenlerle etkileşime girip bir şahsiyet oluşturmaktadır. Dolayısıyla her şahsın eğilimleri, akli, kalbi ve sosyo-kültürel çevresi farklı olunca şahsiyeti de farklı olmaktadır.

İnsan fıtratı itibarıyla soyut anlatımdan ziyade somut anlatımlara daha çok meyler. Kur'ân bu somut anlatımı temsil, darb-ı mesel ve kıssalarla sunmaktadır. Bu sunum kimi zaman bir film şeridi, kimi zaman bir tiyatro sahnesi ve kimi zaman da yaşanan canlı bir hayat gibidir. Dolayısıyla bu anlatının insanda bıraktığı etki en üst seviyededir. Kur'ân'ın ifadesiyle "ahsenü'l-kasas/kıssaların en güzeli"⁹ olarak nitelenen Yûsuf kıssası da bunların başında gelmektedir.

¹ Kalem 68/4.

² el-İsrâ 17/84.

³ Hayatî Hökelekli, "Şahsiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/297.

⁴ Bedri Katipoğlu, "Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi", *Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 5/23 (2012), 343.

⁵ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), s 31.

⁶ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: MEB Yay., 1980, I, 72.

⁷ Aydın, Kerim, "Şâkile" Kavramı Bağlamında Kişilik ve Karakter Oluşumu", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı* 2 (2016), 294.

⁸ Nurettin Topçu, "Şahsiyet", *Türk Yurdu*, 5/4 (1996), 27-28; Osman Kara, "Kuran'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/25 (Haziran 2012), 1.

⁹ Yûsuf 12/3.

Mushaf'taki sıralamada on ikinci, nüzûl sırasına göre elli üçüncü sûre olan Yûsuf sûresi Hûd sûresinden sonra, Hicr sûresinden önce nazil olmuştur. Yûsuf sûresinin ilk üç ayetinin Medine'de nazil olduğu söylenmekle birlikte çoğunluğun görüşü sûrenin tamamının Mekke'de indiği yönündedir.¹⁰ Sûrenin iniş zamanı müşriklerin baskılarının son derece arttığı ve Hz. Peygamber'in, amcası Ebû Tâlib'in vefatından sonra öldürülmesi kararının alındığı Mekke döneminin son anlarına denk düşmektedir. Hz. Peygamber'in amcasıyla birlikte Hz. Hatice'yi de kaybettiği bu yıl "hüzün yılı" olarak nitelenmiştir.¹¹ Sıkıntı ve hüznün hâkim olduğu bu zaman diliminde inen Yûsuf sûresi ile Hz. Peygamber ve ashabı teselli edilmekte ve akıbetin onlar için daha hayırlı olacağı mesajı verilmektedir.

Yûsuf sûresinin nüzûl sebebi hakkında farklı rivayetler mevcuttur. Bunlardan biri Yahudilerin Hz. Peygamber'e İsrail oğullarının niçin Mısır'a gittiği? yönündeki soruya cevap olarak indiği şeklindedir.¹² Yahudilerin bu soruyu Mekke müşrikleri aracılığı ile sorduğu rivayeti de vardır. Bir başka rivayette ise ashabın Hz. Peygamber'e "*Ey Allah'ın elçisi, bize biraz da kıssalar anlatsan?*" demeleri üzerine bu sûre nazil olmuştur.¹³

Hz. Yûsuf'un hikâyesi Mekke'nin son dönemini yaşayan Müslümanların hayatlarına özellikle de Hz. Peygamber'in hayatına benzer özellikler taşımaktadır.¹⁴ Hz. Yûsuf dışında diğer Peygamberlerin kıssaları Kur'ân'da son derece özet olarak anlatılmış ve tekrarlanan anlatımlarda sûrenin konusuyla ilişkili olan farklı sahneler belirtilmiştir. Hz. Yûsuf'un kıssası ise diğer kıssalara kıyasla teferruatlı sayılabilecek nitelikte tek bir sûrede tam olarak anlatılmıştır.

Hz. Yûsuf'un ismi Kur'ân'da 27 defa geçmektedir. Bunlardan 25 tanesi Yûsuf sûresinde birisi el-En'âm 6/84 diğeri de el-Mü'min 40/34'te yer almaktadır. Yûsuf sûresindeki kıssanın tamamında olaylar Hz. Yûsuf'un etrafında cereyan etmektedir. Sahnede ya Hz. Yûsuf vardır ya da onun etkilediği olaylar sergilenmektedir.¹⁵

Kıssa Hz. Mûsâ'nın kıssasının bir nevi altyapısıdır. Nüzul sebebinde de olduğu gibi İsrailoğullarının Mısır'a gelişi Hz. Yûsuf ile başlamıştır. Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini kabul etmeyen, söylediklerine karşı çıkan ve biz "*böyle bir şey duymadık*" diyen Firavun'a cevap olarak gelen "*Andolsun ki, (Mûsâ'dan) önce Yusuf da size açık deliller getirmişti ve*

¹⁰ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte (Beyrut: y.y., 1423/2002), 2/317.

¹¹ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Senetü'l-hüzn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/519-520.

¹² Ebû'l-Leyss Nasr b. Muhammed Ebül-Leyss es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, thk. Mahmûd Mataracı (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/178; Ebû Hayyan Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: y.y., 1420), 6/234.

¹³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 13/7; Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbü'rî el-Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl (Beyrut: y.y., 1411), 269.

¹⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/17; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 6/234.

¹⁵ Ahmed Nevfel, *Sûret'ü Yûsuf* (Amman: Dârü'l-Furkân, 1999), 132.

onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihayet o vefat edince ‘Allah ondan sonra peygamber göndermez’ dediniz.”¹⁶ âyeti bunu tespit etmektedir.

Her kıssanın Kur’ân’ın ilk muhataplarıyla çeşitli yönlerden irtibatı söz konusudur. Bunlardan Hz. Yûsuf kıssasının Hz. Muhammed ile olan irtibatı örnek gösterme ve benzetme şeklindedir. Burada Hz. Muhammed’in durumunun Hz. Yûsuf’unki gibi olduğu ima edilmektedir. Kıssadaki hedef kitle genelde Yahudiler, Hristiyanlar ve Mekke’li müşrikler, özelde ise Hz. Peygamber’e karşı çıkan, ona ve inananlara hakaret ve eziyet eden akrabalarıdır. Hz. Yûsuf’a da kardeşleri kıskançlık ve hasetleri yüzünden kötü davranmışlar, onu öldürmeyi düşünmüşler ve yurdundan uzaklaşmasına sebep olmuşlardır. Allah, Yûsuf’u çetin imtihanlardan geçirmiş, her durumda ona yardım etmiş ve neticede onu makam mevki sahibi yapmış, kardeşlerini de onun himayesine vermiştir. Diğer yandan müşriklerin, kıssanın anlatılmasına vesile olan soruları, kendilerini haklı gösteren psikolojilerini ve Hz. Peygamber’e yaptıkları kötülükler ile kardeşlerinin Hz. Yûsuf’a yaptıkları haksızlıklar arasındaki psikolojik bağı ortaya çıkarmıştır. Hz. Yûsuf’un kardeşleri güçlü bir topluluk olmaları hasebiyle babalarının sevgisine ve ilgisine kendilerinin layık olduğunu savundukları gibi müşrikler de içlerinden etkili ve çevresi olan bazı kişilerin peygamberliğe Hz. Muhammed’den daha layık görüyorlardı. Her iki gurup da kendilerini haklı görüyorlar ve kendilerince haksızlığa karşı çıkıyorlardı.¹⁷ Özetle sûrede Allah, Hz. Yûsuf’u kardeşlerinin kötülüklerinden koruyup Mısır’ın idaresinde yüksek bir mevkiye getirdiği gibi, Hz. Muhammed’i de Kureyşliler karşısında koruyacak ve muvaffak kılacağı mesajını vermektedir.¹⁸

Hz. Yûsuf’un hayat hikayesine Tevrat ve İncil’de de yer verilmektedir. Dolayısıyla bu Kitap ehli tarafından bilinen de bir hikâyedir. Kıssanın Kur’ân’daki anlatımı üslup ve verdiği mesajlar açısından Kutsal Kitap’taki anlatımdan bariz bir şekilde farklılık arz eder. Araştırmanın sınırlarını aşacağından bu çalışmada kutsal kitapların bu kıssayı anlatım tarzlarının mukayesesine değinilmeyecektir.¹⁹

Kıssanın geçtiği Yûsuf sûresi bizi derin derin düşünmeye sevk ediyor. Bu kıssa tarihî, siyasî, dinî, ictimai, iktisadî ve psikolojik boyutları olan bir kıssadır. Bu yüzden Yûsuf sûresi sosyolojik,²⁰ psikolojik,²¹ tasavvufî²² ve edebî²³ açılardan incelemeye tabi tutulmuştur.

¹⁶ el-Mü’min 40/34.

¹⁷ İbrahim Sürücü, “Yusuf Suresinde Aile Psikolojisi”, *Journal of International Social Research* 9/46 (2016), 969.

¹⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/69.

¹⁹ Kadir Polater, “Kur’ân ve Kitâbı Mukaddes’e Göre Yûsuf Kıssası”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/2 (2007), 9-50.

²⁰ Canan Teke, “Yusuf Suresi Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Kavramı”, *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 27-53.

²¹ Faruk Vural, “Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2001), 127-152; Sürücü, “Yusuf Suresinde Aile Psikolojisi”, 966-980.

²² Necattin Hanay-Mehterhan Furkani, “Sadruşşeria’da Te’vilin Kodları -Yûsuf Kıssası Örneği-”, *Usûl İslam Araştırmaları* 26 (Aralık 2016), 211-240.

²³ Seyyid Kutub, *et-Tasvîrü’l-fennî fi’l-Kur’ân* (Kâhire: Dârü’s-Şurûk, 2004).

İnsan sevmeye, bağışlama övmeye gibi olumlu duyguların yanı sıra kıskançlık, haset ve kin besleme gibi olumsuz duygularla da bezenmiştir. Kuldan istenen fitri olan bu duyguların kontrol altında tutulabilmesidir. Hz. Yûsuf kıssasında bu duygular ve etkileri yoğun bir şekilde işlenmektedir. Bu kıssanın üslubunda edep ve nezakete riayet edilmiş cinsi meseleler üzerinde durulurken kısa, kinayeli, mecazlı dil kullanılmış ve okuyucuya cinselliğin insan hayatının büyük alanını kapsadığı düşüncesine sevk edecek anlatımlardan uzak durulmuştur.²⁴ Bu kıssanın “En güzel kıssa” olması da anlatımının, konusunun güzel olması ve çok fazla ibretler ve dersler içermesindendir.

Kıssanın kahramanlarının her biri, insanın farklı duygularına işaret etmektedir: Hz. Ya’kûb’un şahsında babalık şefkati ve evlat hasreti; haset, kin ve ihtirasla türlü hilelere başvuran kardeşler; kadınlığını tahrik edici bir unsur olarak kullanan ve arzularına ulaşmak için hiçbir engel veya sınır tanımayan vezir karısı; hanımının isteği üzerine Hz. Yûsuf’un suçsuz olduğunu bilmesine rağmen onu zindana gönderen vezir ve tüm bunlar karşısında hiçbir suçu olmadığı halde mücadele eden bir çocuk, ardından da genç bir peygamber. Buaçılardan kıssa bir yönüyle ilk İslam toplumunu teselli ederken diğer bir yönüyle de onların şahsiyetlerinin oluşumuna/gelişimine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Kıssadaki şahıslar öncelikle iyi ahlaklı ve kötü ahlaklı olmak üzere iki kısma ayrılacaktır. Daha sonra bu şahısların karakterleri ve ilerleyen zamanda kendilerinde oluşan olumlu ya da olumsuz değişim ele alınacaktır.

1. Ahlakî İyilerin Temsilcileri

Kıssada kendilerine uzunca yer verilen Hz. Yûsuf ve Hz. Ya’kûb her durumda güzel ahlakı temsil etmektedirler. Bununla birlikte kıssada çok az yer bulup güzel ahlaka dair veriler sunan karakterler de vardır.

1.1. Hz. Yûsuf

Ahlakî erdemleri örnek olarak sunulanların başında olayların etrafında döndüğü Hz. Yûsuf gelmektedir. Öyleki kıssa onun hayatının her safhasında şahsiyetiyle ilgili nitelendirmeler sunar. Sosyal bir varlık olan insan ancak sosyal çevre içinde maruz kaldığı olayların tesiriyle şahsiyet gelişimini sağlayabilir. Hz. Yûsuf’un imtihana tabi tutulduğu her merhale de onu olgunlaştırmıştır.

1.1.1. Bilinç/Akl-ı selim

Hz. Yûsuf, Hz. İbrahim’in torunu ve Hz. Ya’kûb’un oğlu olması hasebiyle peygamber terbiyesi almış bir şahsiyettir. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde Hz. Yûsuf için “*Kerim oğlu kerim oğlu kerim oğlu kerim, İbrâhim oğlu İshak oğlu Ya’kûb oğlu Yûsuf*” demiştir.²⁵ Ayrıca ileride peygamber olacağı için daima ilahî koruma altındadır. Bu bilinç

²⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân* (Kâhire: Dârü’s-Şurûk, ts.), 4/1981.

²⁵ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ’il b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir (Beyrut: Dârü Tavki’n-Necât, 1422), “Enbiyâ”, 19.

ve ilahî yardımlar sayesinde tabi tutulduğu sınavları başarıyla geçmiştir. Bunlar kardeş ihaneti/şiddeti, yokluk, refah, şehvet, adaletsizlik, hapis ve saltanat/yetki sınavlarıdır. İlgili âyetlerden bütün bu bela ve musibetlere göğüs gerecek ve sabredecek imanî olgunluğa eriştiği anlaşılmaktadır. *“(Yûsuf) ergenlik çağına erişince, ona (isabetle) hükmetme (yeteneği) ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız.”*²⁶ âyetinde belirtildiği gibi Hz. Yûsuf tam olgunluk çağına gelince hüküm ve ilimle desteklenmiştir. Buradaki hüküm muhakeme, peygamberlik; ilim de rüyaların ve olayların yorumu şeklinde izah edilmiştir.²⁷

Hz. Yûsuf’un suçsuzluğu tescillenmeden hapisten çıkmak istemeyişinde²⁸ ve Mısır’da karşılaştığı kardeşlerine yaptığı muamelede²⁹ de şuurlu bir şekilde ve akıllıca hareket ettiği görülmektedir.

1.1.2. Sabır

Söz konusu sûrede Hz. Yûsuf’un, kardeşlerinin kötü davranışlarına, kuyuya atmalarına, azîz’in karısının tahriklerine, zorlamasına, iftirasına ve suçsuz yere hapse atılmasına isyan etmeyip daima Allah’a dua ettiği ve ondan yardım istediği açıkça belirtilmiştir.³⁰ Bu sabır neticesinde devlet yönetiminde üst düzey göreve gelmiş ve nimetlere kavuşmuştur. Nitekim Kur’ân Hz. Yûsuf’un diliyle:

*“Allah bize iyilik etti. Çünkü kim Allah’tan korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez.”*³¹ demektedir. Allah’ın azabından, gazabından korunmayı ifade eden takva ile direnci, mücadeleyi içinde barındıran sabrın her türlü hayrın esası olduğu anlaşılmaktadır.³² Nitekim âyetteki ikinci kısım olan şart-cevap cümlesi birinci kısmın sebebi niteliğindedir. Hz. Yûsuf’un tüm zorlukların üstesinden gelmesinde ve karakterinin güçlenmesindeki en önemli etken, sahip olduğu bu sabırdır.

1.1.3. İffet

Hz. Yûsuf gençlik çağına ulaşınca evin hanımı/azîz’in karısı Hz. Yûsuf’a gönlünü kaptırmış ve onu cinsel birlikteliğe zorlamıştır. Her ne kadar ilgili âyetler sadece olayın son kısmı olan cinsel istekten bahsetse de kışanın genelinden tahriklerin uzun süredir var olduğu anlaşılmaktadır.³³ Hz. Yûsuf kadının tüm bu tahriklerine ve cinsel isteğine karşı iffetini korumuştur.

²⁶ Yûsuf 12/22.

²⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü ehli’s-sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmîyye, 1426/2005), 5/289-290.

²⁸ Yûsuf 12/50

²⁹ Yûsuf 12/92

³⁰ Yûsuf 12/33.

³¹ Yûsuf 12/101.

³² Ebû Muhammed Fazl b. Hasen b. Ahmed b. el-Abbâs es-Safûrî eş-Şâfiî (Amman: Dârü’n-Nefâis, 2010), 443.

³³ Kutub, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 4/1980.

Hız. Yûsuf kadının teklifini reddederken üç mazeret sunmuştur: Birincisi “*Hâşâ, Allah’a sığınırım.*” diyerek Allah’tan/azabından korktuğu bildirmiştir. İkincisi “*Kocan benim velinimetimdir, bana iyilik edip evini açtı.*” sözüdür. Üçüncüsü ise “*Zalimler iflah olmaz*” ifadesidir. Bu sonuncusunda zinanın hem Allah’a karşı bir günah hem de azîz’e karşı bir ihanet olduğu vurgulanmaktadır.

Hız. Yûsuf’un teklifleri geri çevirdiği ve zinaya yaklaşmadığı sabit olmakla birlikte kendisini arzulayan kadına karşı bir ilgi duyup duymadığı müfessirler tarafından tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmanın kaynağı da 24. âyetteki “*هَمَّ/hemme*” kelimesidir.

“*Kadın onu arzulamıştı, o da kadını arzulamıştı. Eğer Rabbinin burhanını görmemiş olsaydı.*” Buradaki h-m-m kökü “azmetmek, karar vermek kastetmek, eritmek, üz-mek” anlamlarına gelir.³⁴ Tefsir ve meâllerde bu kelimeye kök anlamıyla irtibatlı olarak “bir şeyi yapmaya karar vermek, gayret etmek, yeltenmek, arzulamak, istemek, meyletmek” gibi anlamlar verilmiştir. Kelime hem azîz’in karısı hem de Hız. Yûsuf için kullanılmıştır. Kelimenin kadın için kullanılışı hakkında ittifak varken Hız. Yûsuf için kullanılışı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Müfessirler burada iki guruba ayrılmaktadır: Birinci grup Hız. Yûsuf’un da kadını arzuladığı bunun için harekete geçtiği ancak Allah’ın “burhan”ını görünce vaz geçtiği görüşüdür. Bu görüşe göre Hız. Yûsuf da kadının isteğine cevap vermek için fiili davranışlarda bulunmuştur. Bu konuda müfessirlerin bir kısmı çoğunluğu isrâiliyattan olan ve zikrine lüzum görmediğimiz pek çok rivayete yer vermiştir.³⁵ Mâtürîdî (ö. 333/944) şu gerekçeleri ileri sürerek Hız. Yûsuf’un fiili davranışlarda bulunmuş olamayacağını ifade eder: Birincisi Hız. Yûsuf “*Asıl kendisi benimle olmak istedi.*”³⁶ ve “*Bu, azîz’in, yokluğunda ona hainlik etmediğimi bilmesi içindi.*”³⁷ sözlerini söylemezdi. İkincisi “*Böylece onu, kötülükten ve ahlâksız bir iş yapmaktan uzak tutmak istedik. Şüphesiz o samimi kullarımızdandı.*”³⁸ Fiilî davranışta bulunmuş olsaydı kötülük kendisinden uzaklaştırılmamış olurdu. Üçüncüsü de kadınlar “*Biz ondan hiçbir eğrilik görmedik*” demezler ve azîz’in karısı da “*Şimdi gerçek ortaya çıktı, ben onunla beraber olmak istemiş-tim.*” demezdi.³⁹

İkinci görüş peygamberlerde bulunması gereken ismet sıfatı gereği Hız. Yûsuf’un zinayı aklından bile geçirmediğidir. Bu görüşü savunanların bir kısmı hem/هم kelimesine

³⁴ Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî- İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beyrut: Mektebetu’l-Hilâl, 1988), 3/357; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbü’l-luga*, thk. Muhammed Avd Mir’ab (Beyrut: Dârü lhyâi’t-Türâsî’l-’Arabî, 2001), 5/248; Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *Esâsu’l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sevd (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 1419/1998), 2/380.

³⁵ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *Tefsîru Abdurrezzâk*, thk. Mahmûd Muhammed Abduh (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 1419/1999), 2/212-213; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/84-87; Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temmâm el-Endelûsî İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz fî tefsîri’l-Kitâbi’l-’azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: y.y., 1422), 3/234-235.

³⁶ Yûsuf 12/26.

³⁷ Yûsuf 12/52.

³⁸ Yûsuf 12/24.

³⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünne*, 6/226.

kendini savunmaya, kaçmaya yeltenme anlamı verilmiştir.⁴⁰ Ancak, âyetteki şart cümlesi delil getirilerek bunun mümkün olamayacağı belirtilmiştir.⁴¹ Diğer bir kısmı da şart cümlesinin cevabının önce geldiğini belirterek cümlenin “Allah’ın burhanını görmeseydi Yûsuf da onu arzulayacaktı” anlamında olduğunu belirtir.⁴² İbn Âşûr (öl. 1973) cevabın öne geçmesinden dolayı lâm/ل harfinin gelmediğini ve همت به kelimesinin sonundavak-fetmenin güzel olduğu görüşündedir.⁴³ Ancak levlâ/لولا’nın cevabının öne geçemeyeceği gerekçesiyle bu görüşe karşı çıkanlar da vardır.⁴⁴

Bir diğer görüş de şartın cevabının hazfedildiği ve dolayısıyla Hz. Yûsuf’un da o kadını arzuladığı görüşündedirler. Ama bu arzulama kadının yaptığı gibi işi fiiliyata dökmekten sadece kalbi bir meyil, fitri bir arzu şeklindedir.⁴⁵ Bu durum da kulun sorumluluk alanı dışındadır.⁴⁶ İmtihani anlamı kılan nefsin arzu ve isteklerine birtakım vesilelere sarılarak karşı koymaktır. Hz. Yûsuf Allah’ın ergenlik ve sorumluluk çağına girenleri haramlardan kaçınmakla yükümlü kıldığını düşünmek suretiyle, fitri olan cinsel arzusunu bastırarak kontrol altına almış ve neticesinde de övgüye mazhar olmuştur.⁴⁷ Burada olan da Hz. Yûsuf’un Allah’ın burhanı sayesinde nefsinin arzusuna engel olmasıdır.

Âyetteki “burhan” kelimesi hakkında da aynı şekilde rivayetler mevcuttur. Taberî (öl. 310/923) bu kelime ile ilgili bütün rivayetleri sıraladıktan sonra⁴⁸ hakkında kesin delil olmadığı için herhangi birisinin olabileceğini söyler.⁴⁹ Kanaatimiz burhanın, zinanın haram oluşu ve Allah’ın günah işleyenlere azap edeceği düşüncesinin⁵⁰ daha isabetli olduğu yönündedir.

Hz. Yûsuf’un “*Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, korkarım ki, onlara meyleder ve cahillerden olurum-*”⁵¹ sözünden diğer kadınların da Hz. Yûsuf’la birlikte olmak istedikleri ya da Hz. Yûsuf’u zinaya teşvik ettikleri anlaşılmaktadır.⁵² Ayrıca Mısır’ın sosyetesinin

⁴⁰ Ebû Muhammed Sehl b. Abdullâh et-Tüsterî, *Tefsîru’t-Tüsterî*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûnu’s-Sûd (Beyrut: y.y., 1423), 81; Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 16/38.

⁴¹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünne*, 6/226.

⁴² Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1408/1988), 3/101.

⁴³ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* (Tunus: ed-Dârü’t-Tûnisîyye Li’n-Neşr, 1404/1984), 12/253.

⁴⁴ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 16/39.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünne*, 6/226; Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Amr ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidit-tenzîl* (Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1407), 2/455; Ebû Sa’îd Abdullâh b. Ömer el-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar’asîlî (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1418), 3/160; Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-İmâdî Ebüssuûd, *İrşâdu’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-Kitâbi’l-kerîm* (Beyrut: y.y., ts.), 4/266.

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü ehli’s-sünne*, 6/226.

⁴⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/456.

⁴⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/87-99.

⁴⁹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 13/100.

⁵⁰ İbn ‘Atiyye, *el-Muharreru’l-vecîz fî tefsîri’l-Kitâbi’l-‘azîz*, 3/234-235.

⁵¹ Yûsuf 12/33.

⁵² Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, 3/171.

azîz'in karısını kınama sebebinin kocasını aldatması değil, bu işi hizmetçisiyle yapması olduğu anlaşılmaktadır.

Neticede, kıssanın bu kısmından anlaşılan odur ki Hz. Yûsuf, kendisine yapılan tüm kötülöklere, haksızlıklara ve oyunlara rağmen hiçbir günaha bulaşmamış; akl-ı selim ile hareket eden, erdemli bir şahsiyet olarak karşımızda durmaktadır.

1.1.4. İhlâs

Hz. Yûsuf'la ilgili "Şüphesiz o samimi kullarımızdandı."⁵³ ifadesinden kulların bir kısmının ihlaslı/samimi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Şeytan yoldan çıkaramayacaklarını da muhlesîn/المُخْلِصِينَ şeklinde niteler.⁵⁴ İbn Âmir (ö. 118/736), İbn Kesîr (ö. 120/738) ve Ebû Amr (ö. 154/771), bu kelimeyi abd kelimesinin sıfatı olarak geçtiğı her yerde, lâm'ın kesresiyle, "muhlisin" şeklinde, diğerleri de lâm'ın fethasıyla "muhlesîn" şeklinde okumuşlardır.⁵⁵ Taberî ism-i mef'ûl şeklindeki okunuşa "Bizim arındırdığımız/samimi kıldığımız ve peygamberlik için seçtiğimiz (kişi)" anlamı verirken, ism-i fâil formundakine "Kendisini şirkten arındıran (kişi)" anlamı vermiştir.⁵⁶ İsm-i mef'ûl formu bu konuda Allah'ın müdahalesine, ism-i fâil formu ise kulun iradesine işaret etmektedir.⁵⁷ Buna göre bu ifadenin Hz. Yûsuf için iradesi, azmi ve Allah'ın yardımıyla şeytanın etki alanından kurtulması sebebiyle kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1.1.5. Yapılan İyiliğı İtiraf ve Ona Nankörlük Etmeme

Hz. Yûsuf azîz'in karısının davetine Allah'tan korktuğunu, kendisine çok iyi davranan ve onu evinde barındıran ev sahibine nankörlük edemeyeceğini; aksi takdirde Allah'ın zalimleri/nankörleri başarıya ulaştırmayacağını belirterek olumsuz karşılık verir.

Sûredeki "Bu, azîz'in, yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindir."⁵⁸ ifadesinin kime ait olduğu hususu ihtilaflıdır. Müfessirlerin çoğunluğu sözün Hz. Yûsuf'a ait olduğu görüşündeyken, bir kısmı da kadına ait olduğu-görüşündedir. Sözün Hz. Yûsuf'a ait olduğunu söyleyenler kadının suçunun ve hainliğinin sabit olmasından dolayı bu sözü söyleyemeyeceğı görüşündedirler. Ayrıca Kur'ân'ın mesajlarını örnek şahsiyetler üzerinden verdiğini ve peygamberlerin genel tavrının her durumda acziyeti itiraf ve Allah'a iltica olduğunu belirtmektedirler.

⁵³ Yûsuf 12/24.

⁵⁴ el-Hicr 15/40.

⁵⁵ Ebû'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed ibn'ül-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'ât il'-aşr* (b.y.: y.y., ts.), 2/295.

⁵⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/49-50.

⁵⁷ Harfin ve hareketin değışimiyle anlamın değışebileceğıne dair örnekler için bk. Murat Akkuş, "Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneğı)", *Mütefekkir*, 2/3 (Haziran 2015), 153. (İSNAD ATIF SİSTEMİNE GÖRE DÜZENLEYİNİZ, GENEL OLARAK DİPNOT VE KAYNAKÇAYI KONTROL EDİNİZ)

⁵⁸ Yûsuf 12/52.

Sözün kadına ait olduğunu söyleyenlerin temel dayanağı ise kıssanın akışından, zorlanmadan ilk akla gelen ve zamirin merciine uygun olanın kadının sözü olmasıdır.⁵⁹ Kıssanın bu safhasındaki Hz. Yûsuf'un tutumu onun şahsiyetinin kemaline işaret etmektedir.

1.1.6. Af ve Müsamaha

Müslümanların genel karakterlerinden olan af ve müsamahayı Hz. Yûsuf'un hayatının değişik safhalarında görmekteyiz. İlk olarak, kendisini haksız yere hapse attıran azîz ve karısından şikayetçi olmayan Hz. Yûsuf'un bu erdemli tavrına şahit olmaktayız. İkinci olarak, haksız yere hapse atılmasına rağmen intikam hırsıyla hareket etmeyerek kralın rüyasını tabir eden ve çözüm önerileri sunan Hz. Yûsuf'un örnek davranışını görmekteyiz. Üçüncü olarak ise, kendisini tanıttıktan sonra suçlarını itiraf edip özür dileyen kardeşlerini *"Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir."*⁶⁰ diyerek affeden Hz. Yûsuf'un bağışlayıcı tutumuna şahit olmaktayız. Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber de Mekke halkına Hz. Yûsuf'un bu sözüyle hitap etmiştir.⁶¹

1.1.7. Yetenekli/Ehil Yönetici

Hz. Yûsuf kralın rüyasını tabir ederek durumun ciddiyetini ortaya koymuş ve çözüm yollarını göstererek kendisinin bu işi başarabileceğini belirtmiştir. Hz. Yûsuf'un bir peygamber olarak Müslüman olmayan bir kraldan görev istemesi ve bunu da hapisten çıkarken alelacele yapması çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Hz. Yûsuf'un görev talep ederken kullandığı "hafîz" ve "alîm" kavramları dikkat çekicidir. Bu kavramların hem bir işin sürekli tekrarlandığını gösteren mübalağalı ism-i fâil, hem de bir özelliğin sürekli var olduğunu ifade eden sıfat-ı müşebbehe kalıbı olan "feîl" vezniyle gelmesi Hz. Yûsuf'un kendisine olan güvenini göstermektedir. "Hafîz" kelimesiyle Hz. Yûsuf'un güvenilirliği ve samimiyetine; "alîm" kelimesiyle de liyakatine ve icracı oluşuna vurgu yapılmaktadır. Kralın kullandığı "emîn" sıfatı da bu anlamları güçlendirmektedir.

Hz. Yûsuf'un rüya tabirine ilişkin ifadelerinde onun işi bilen birisi olduğunun göstergeleri mevcuttur: İlk olarak *"Yedi sene ara vermeden ekin ekeceksiniz."*⁶² cümlesindeki تَزْرَعُونَ fiilinin teceddüd/tekrar bildiren muzari bir kalıpla gelmesi ve bu ekim işinin de bildikleri, alıştıkları yöntemle yapılmaması dikkat çekmektedir.⁶³ Âyetteki زَادَ kelimesi meallere genellikle "alışıla gelen, âdet üzere, her" gibi şeklinde yansımıştır. Kelimenin sözlük anlamı içinde bir işin devamlı yapılması anlamı vardır. Hz. Yûsuf'un bu kelimeden

⁵⁹ Muhammet Çelik, "Yûsuf Suresi 50-51. Âyetlerindeki Zamirlerin Âidiyeti Meselesi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2004), 1-10.

⁶⁰ Yûsuf 12/92.

⁶¹ Ebû'l-Velîd Muhammed b. 'Abdullâh el-Ğassânî el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr*, thk. Ruşdî es-Sâlih Mulahhas (Beyrut: Dârü'l-Endelus, 1403/1983), 2/121.

⁶² Yûsuf 12/47.

⁶³ *Nevfel, Sûret-ü Yûsuf*, 139.

“alışıla geldiği gibi” değil de “sürekli, ara vermeden, nadasa bırakmadan” anlamının kasdedilmiş olması duruma daha uygun düşmektedir.⁶⁴

Hız. Yûsuf söz konusu rüyaya yaptığı yorumla yedi yıllık bir önlem planı çizmiş ve kral başta olmak üzere orada bulunan zevatı da bizzat kendisinin bu planı uygulayabileceğine ikna etmiştir. O günün şartlarında günümüzdeki gibi depolama alanları olmadığından buğdayın sağlam kalabilmesi için başaklarda bırakılmasını, ürünlerin yedi yıl boyunca yetmesi için de tüketimin son derece kısıtlı olması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁵ Bu ifadelerden üretimin tüketimden çok daha fazla olması gerektiği anlaşılmaktadır. Netice olarak Hız. Yûsuf kralın rüyası üzerine durumun ciddiyetini açık bir şekilde ortaya koymuş, yedi yıllık üretim, depolama ve tüketim planıyla muhataplarını ikna etmiştir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, sarayda savunmada olan Hız. Yûsuf, yaşadığı olayların kendisini olgunlaştırması sonucunda atılgan, cevval ve kabiliyetlerinin farkında olarak görev talep eden bir konuma ulaşmıştır.

1.1.8. Sıdk

Kur’ânda bazı peygamberler çeşitli özellikleriyle zikredilmektedir. Hız. İbrahim “el-Halîl”, “es-Sıddîk” Hız. Mûsâ “el-Kelîm” Hız. Eyyûb “es-Sabûr” ve Hız. Yûsuf da “es-Sıddîk” lakabıyla anılmaktadır. Hız. Yûsuf’un doğru sözlü oluşu üç yerde ifade edilmektedir: Birincisi, Hız. Yûsuf’un doğruluğuna delillerle şahitlik eden kimsenin sözünde “*O doğru söyleyenlerdendir.*”⁶⁶ şeklinde yer almaktadır. İkincisi Hız. Yûsuf’un, rüyasını tabir ettiği zindan arkadaşlarından sakinin kendisine hitabında “*Ey doğru sözlü Yûsuf!*”⁶⁷ şeklinde yer alır. Üçüncüsü ise azîz’in karısının Hız. Yûsuf’un doğruluğunu ikrar ettiği ifadede “*Şüphesiz ki o, doğru söyleyenlerdendir.*”⁶⁸ şeklinde yer alır.

Hız. Yûsuf’un gerek zindan arkadaşlarının rüyalarının tabirlerinin gerekse kralın rüyasına yaptığı tabirin gerçekleşmesi de onun doğruluğunu göstermektedir. Burada Hız. Yûsuf’un köle olarak gittiği Mısır’da iftira neticesinde hapse atılmasının intikamını almak gibi bir duyguya kapılmadan kralın rüyasını doğru yorumlaması ve onlara yol gösterip öncülük etmesi de onun bu vasfının yansımasıdır.⁶⁹

1.1.9. Duygulara Hâkim Olma/Soğuk Kanlılık

Hız. Yûsuf’un kendisiyle birlikte olmak isteyen azîz’in karısına karşı tavrında ve bu durumdan kaçarken kapıda karşılaştığı azîz’e karşı söylediği “*Asıl o benimle birlikte olmak istedi.*” ifadesinde onun ne kadar soğukkanlı olduğunu müşahade etmekteyiz. Yine hiç

⁶⁴ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb* (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Turâssî’l-‘Arabî, 1420), 18/465.

⁶⁵ “Yûsuf dedi ki: ‘Yedi yıl âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın.’” Yûsuf 12/47: Ayrıca bk. Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 18/465.

⁶⁶ Yûsuf 12/27.

⁶⁷ Yûsuf 12/46.

⁶⁸ Yûsuf 12/51.

⁶⁹ *Nevfel, Sûret’ü Yûsuf*, 142.

ümit yokken hapisten çıkma imkânı doğduğunda öncelikle atılan iftiradan temize çıkmasını istemesinde Hz. Yûsuf'un kendine hâkim olduğu ve şahsiyetli davrandığı görülmektedir.

Hz. Yûsuf'un, öz kardeşini alıkoyduğu olayda diğer kardeşlerinin *"Eğer o çaldıysa, daha önce onun kardeşi de çalmıştı."* dedikleri andaki durumu Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır: *"Yûsuf onlara belli etmeksizin içinden şunları geçirdi: "Asıl sizin durumunuz kötü! Allah, sizin suçladığınız hususu çok iyi bilmektedir."*⁷⁰ Bu ayette görüldüğü gibi, Hz. Yûsuf kardeşleri tarafından iftiraya uğradığı anda dahi duygularına hâkim olmuş ve soğukkanlı bir şekilde davranmıştır. Ayrıca, bu tutumu onun stratejik bir şekilde hareket ederek kardeşlerini eğitmeyi amaçladığını da göstermektedir.

1.1.10. Dua/Allah'tan Yardım İsteme

Kıssada insanın zaaflarına ve psikolojik yapısına atıflar vardır. İnsan bu zaaflarıyla bazı imtihanları ancak Allah'tan yardım isteyerek üstesinden gelebilir. Hz. Yûsuf Allah Teâlâ'dan kalbinde günaha sevk edecek sebepleri yok etmesini ve bunlara zıt duyguları yaratmasını istemiştir. Günahattan alıkoyan etkenler kalpte olmaz veya zayıf olursa günaha sürükleyen etkiler galip gelir ve kişiye yanlış yaptırır. Hz. Yûsuf'un "(Belki) onlara meyleder ve câhillerden olurum" ifâadesindeki kasıt da budur. Mâtürîdî de nefsin şehve arzulara, lezzetlere ve hevaya meyilli olduğunu ve buna ancak Allah'ın yardımıyla engel olunabileceğini, bu sebeple de Hz. Yûsuf'un önce kendisinin nefsinin isteklerine uymaya direndiğini ve sonra da Allahtan yardım istediğini belirtmektedir. Peygamberler bollukdarlık, sıkıntı-refah her durumda Allaha iltica etmişlerdir. Dualarında hem dünya hem de ahiret vardır. Bunu kıssanın sonunda Hz. Yûsuf'un şu duasında da görmekteyiz:

"Ey Rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da âhirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!"

Hz. Yusuf'un yaşamış olduğu olaylar ve bu olaylar karşısındaki tutum ve davranışlar analiz edildiğinde, onun küçük yaşta sağlam bir dini eğitim aldığı ve bu eğitimin etkisiyle güçlü bir kişilik ve ruh yapısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Yusuf'un, karşılaştığı tüm olumsuzluklar karşısında ve olumlu ya da olumsuz her durumda Allah'a sığınması, bu durumu açıkça teyit etmektedir.⁷¹ Tüm bu olumsuzluklara rağmen sağlam bir kişilik ve ruh yapısını koruması ve psikolojik travmalara maruz kalmaması, Allah ile olan irtibatını hiçbir zaman kesmemiş olmasından kaynaklanmaktadır diyebiliriz.

1.1.11. İhsan

⁷⁰ Yûsuf 12/77.

⁷¹ Eyyup Aksoy, *Yusuf Kıssasının Sosyo-Psikolojik Tahlili*, (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), s 35.

Sözlükte güzel olmak anlamındaki “hüs-n” kökünden türeyen ihsan kelimesi başkasına iyilik yapmak ve yaptığı işi iyi bilerek, en güzel şekilde yapmak anlamındadır.⁷²

Kelime Kur’ân’da Hz. Yûsuf’la irtibatlı olarak beş yerde geçmektedir: Birincisi, köle olarak satıldıktan sonra hapse atılmadan önce; “*Yûsuf olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız.*”⁷³ Burada Hz. Yûsuf’un muhsin/iyi bir kişi olmasına ve kulluğunu güzel yapmasına karşılık hüküm/hikmet ve ilim ile ödüllendirildiği bildirilmektedir. Çok geniş anlamlı bu kavramlar üzerinde fazla durulmayacaktır. Hikmetin peygamberlik; ilmin rüyaların yorumu başta olmak üzere genel manada bilgi ve ihsanın da Hz. Yûsuf’un ifadesiyle takva ve sabır olması mümkündür.

İkincisi hapishane arkadaşının ifadesinde; “*Kuşkusuz biz seni bu işleri iyi bilen biri olarak görüyoruz.*”⁷⁴ Buradaki iyilikle Hz. Yûsuf’un rüya tabiri ilmini iyi biliyor olması, hapishanedekilere tebliğde/nasihatte bulunması ve onlara güzel davranması kastedilmiş olabilir. Üçüncüsü Hz. Yûsuf’un bütün sınavları başarıyla geçtikten sonraki durumunu ifade eder; “*Güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.*”⁷⁵ Sabır, takva ve iyilikle yapılan güzel kulluğun karşılığının ahiret yanında dünyada da verilebileceği belirtilmiştir. Dördüncüsü, kardeşlerinin diliyle: “*Kuşkusuz biz seni bu işleri iyi bilen biri olarak görüyoruz.*”⁷⁶ Kardeşler bununla Hz. Yûsuf’un kıtlık zamanında erzak almak için gelenlere güzel muamelesini kastetmiş olmalıdır. Beşincisi de Hz. Yûsuf’un kendi ifadesiyle daha önce geçen 90. âyettir. Hz. Yûsuf için farklı ortamlarda/sahnelerde kullanılan ihsan kavramı onun karar kılmış şahsiyetine işaret etmektedir.

1.1.12. İsmet

İsmet Allah’ın yardımı ve olaya müdahalesini ifade etmektedir. Peygamberlerin günah işlemekten korunmuşluğunu ifade eden ve içeriği ihtilafli olan ismet kavramına müfessirler tarafından Hz. Yûsuf kıssasında da değinilmiştir. Bazı müfessirler, bu kavramı daha keskin kullanmışlar ve ilgili âyetleri bu çerçevede yorumlamışlardır.⁷⁷ Hz. Yûsuf’un kıssasında da bu etkiyi görmektediriz. Müfessirler Hz. Yûsuf’un masumiyetine daha uygun olduğu gerekçesiyle kadını arzulamadığını ifade etmiştir.⁷⁸ İsmet sıfatında biraz esnek davranıp Hz. Yûsuf’un Züleyhâ’ya meylinin peygamberlik öncesi olduğu yahut kalpten geçen fitri bir duygu olduğunu da ifade edenler olmuştur. Sûrede Hz. Yûsuf’un tabi tutulduğu bütün imtihanlardan kendi iradesi yanında Allah’ın yardımı sayesinde başarıyla

⁷² Ebü’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut: ed-Dârü’s-Şâmiyye, 1412), 236.

⁷³ Yûsuf 12/22.

⁷⁴ Yûsuf 12/36.

⁷⁵ Yûsuf 12/56.

⁷⁶ Yûsuf 12/78.

⁷⁷ Bu konuda bk. Mustafa Şen, “Peygamberlerin İsmet Sıfatının Kur’ân Yorumlarına Etkisi (Hz. Âdem Örneği)”, *Mütefekkir* 5/10 (31 Aralık 2018), 385-416.

⁷⁸ Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, 3/141.

çıktığı bildirilmektedir. Özellikle, azîz'in karısının arzusunun karşısına Allah'tan yardım istemesinde ve gördüğü "burhan" sayesinde hapse girme pahasına bu arzuya direnmesinde bu ilahi yardımı müşahade etmekteyiz. Konu "İffet" başlığı altında da incelendiği için üzerinde fazla durulmamıştır.

1.1.13. Hikmetli Bir Davetçi

Bütün peygamberlerin ortak görevi her koşulda insanları Allah'ın birliğini kabul etmeye ve yalnız ona ibadete çağırmaktır. Bu davetin daha etkili olması için peygamberler o günün şartlarına göre farklı özellik ve mucizelerle donatılmışlardır. Hz. Yûsuf'a da olayları analiz etme anlamında hüküm ve rüyaları tabir ilmi verildiği belirtilmiştir. Hz. Yûsuf, ilk davetini hapisanede, gördükleri ilginç bir rüyanın anlamını öğrenmek isteyen iki kişiye yapmıştır.

Hapishane, zor şartlar altında aynı ortamı ve kaderi paylaşan insanların birbirine daha ilgili olduğu, dayanışma ve anlayışın ön plana çıktığı bir yerdir. Benzer şekilde, okul, askerlik, hac ve umre gibi toplu tecrübelerde de insanlar ortak koşulların oluşturduğu yakınlığı hissederek. Hz. Yûsuf'un hapishane dönemi, onun bilgi ve dini değerler sayesinde güçlü bir duruş sergilediğini ve bu sayede çevresindekilere örnek olduğunu göstermektedir. Tebliğden önce davranışlarıyla insanlara ulaşması, doğru davranışların ne kadar etkili ve önemli olduğunu ortaya koyar. Ayrıca burada toplumun bu halde olmasının dinden kaynaklandığına işaret vardır. Bu kişiler, bilgiye ihtiyaç duydukları bir durumda olup, psikolojik durumları ve bulundukları ortam da tebliğe uygun bir hâl sergilemektedir. Hz. Yûsuf, önce güven ortamı oluşturmuş daha sonra da bu durumu fırsata çevirerek davetini gerçekleştirmiştir.

Kur'an'daki ilgili bölümden o kişilerin putperest oldukları ve Hz. Yûsuf'un da öncelikle tevhiidi tebliğ ettiği anlaşılmaktadır.⁷⁹ Aç olan kişilerin yemekle dikkatlerinin dağılabileceği için *"Yemek gelmeden önce"* ifadesi, yemeğe "rızık" demekle Allah'a işaret etmesi, "Onun yorumunu size haber vereceğim" diyerek onların kullandıkları aynı kelimeleri kullanması ve sonunda içinde bulunduğu kavmi haksız yere hapse atılmasından dolayı değil de Allah'a ve âhiret gününe inanmamaları dolayısıyla eleştirmesi Hz. Yûsuf'un davet metodunun inceliklerini göstermektedir. Ayrıca *"arkadaşlarım!"* ve *"ikinizden biriniz"* ifadeleri de üslubundaki yumuşaklığı ve sıcaklığı göstermektedir.

Hz. Yûsuf önce tebliğini yapıp sonra rüyalarını yorumlamaktadır. O, kardeşlerinin suçlarını itiraf ettikleri anda da fırsatı değerlendirip tebliğini yapmaktadır: *"Çünkü kim*

⁷⁹ Bk. "Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı? Siz Allah'ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlere (düzmece ilâhlara) tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamamızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler." Yûsuf 12/39-40.

(Allah'tan) korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatını zayi etmez.”⁸⁰ Aynı şekilde bu kıssa, sahabe ve müşriklere de tebliğ vazifesi görmektedir. Tebliğin Hz. Yûsuf için “Ey doğru sözlü!”⁸¹ diyen saki üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca buradaki davetin Mekke’de bir nevi hapis hayatı yaşayan Müslümanların da imanlarını ve şahsiyetlerini güçlendirmiş olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.14. Kişilik Gelişimi

Yaş ilerledikçe ve karşılaşılan çeşitli olaylarla başa çıkıldıkça kişilik de gelişim gösterir. Kur’ân’da, Hz. Yûsuf’un olgunluk çağına gelinceye kadar kuyuya atıldığı, köle olarak satıldığı ve saraydaki hayatı boyunca söylediklerine dair hiçbir söz aktarılmamıştır. Ancak kardeşlerinin yaptıklarından dolayı Hz. Yûsuf’un saray öncesi yaşamına kadar korku dolu hayat yaşadığı ve çekingen davrandığı, köle olarak bulunduğu sarayda da sessiz ve sakin bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Âyette belirtildiği üzere olgunluk çağına erişip kendisine hikmet ve ilim verildikten sonra Hz. Yûsuf’u kıssada aktif bir kişilik olarak görmekteyiz. Azîz’in karısı başta olmak üzere Mısır’ın sosyetesine karşı direnmesi, azîz’in yanında kendini savunması ve hapisanede dikkatleri üzerine çekmiş etkin bir kişi olarak görünmesi Hz. Yûsuf’un kişiliğindeki gelişimi göstergesidir.

Zindan hayatının da Hz. Yûsuf’un şahsiyetinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Yûsuf önce hapisten çıkacak olan arkadaşından krala kendisinden bahsetmesini istemiş, kral, rüyasını tabir etmesi neticesinde Hz. Yûsuf’u çağırdığında sevinmediği gibi suçsuzluğu ispatlanmadan hapisten de çıkmak istememiştir.⁸² Burada önceki durumuna göre bir değişim gözlenmektedir. Kraldan hapse atılma nedeninin incelenmesini istemesinde ve üst düzey görev talep etmesinde⁸³ Hz. Yûsuf’un cesur ve etkili şahsiyetini müşahade etmekteyiz. Buraya kadar hep kendisine oyun kurulan Hz. Yûsuf bu aşamadan sonra oyun kurucu olarak sahne almaktadır. Hz. Yûsuf’un, kendisini hırsızlıkla suçlayan kardeşlerine önce “Siz çok kötü bir durumdasınız.”⁸⁴ deyip sonra da “Bugün yaptıklarınızdan dolayı kınanmayacaksınız.”⁸⁵ demesini de bu meyanda sayabiliriz.

1.2. Hz. Ya’kûb

Kıssada Hz. Yûsuf’tan sonra en çok Hz. Ya’kûb’un vasıflarına değinilmektedir. Onunla ilgili anlatımlarda şefkati, müsamahası, sabrı, ümidi, tevekkülü, tedbiri ve basireti ön plana çıkarılmaktadır. Hz. Ya’kûb’un da süreç içerisinde bazı özellikler bakımından değişim göstermiştir.

⁸⁰ Yûsuf 12/90.

⁸¹ Yûsuf 12/46.

⁸² Yûsuf 12/50.

⁸³ Yûsuf 12/55.

⁸⁴ Yûsuf 12/77.

⁸⁵ Yûsuf 12/92.

1.2.1. Merhamet/Şefkat

H. Ya'kûb'un H. Yûsuf'tan gördüğü rüyayı kıskançlık yaparlar diye kardeşlerine anlatmamasını istemesinden ve kardeşlerinin koyunları otlatmaya onu da götürmek için babalarından izin istediklerinde verdiği *"Doğrusu onu götürmeniz beni endişelendiriyor; farkında olmadığınız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum"*⁸⁶ cevabından ne kadar şefkatli ve merhametli olduğu anlaşılmaktadır. İbn Kesîr'e göre buradaki ifadede *"Ben Yûsuf'u çok seviyorum, ayrılığı bana ağır gelir"* iması vardır.⁸⁷ Ayrıca Yûsuf'un *"Babacığım"* demesine karşılık H. Ya'kûb'un *"Yavrucuğum"* diye sıcak bir hitapla karşılık vermesi de bu merhametin eseridir.

*"Hani kardeşleri demişlerdi ki: 'Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Halbuki bizim sayımız daha çok.'"*⁸⁸ âyetinden H. Ya'kûb'un H. Yûsuf'u ve kardeşini diğer kardeşlerden daha fazla sevdiği anlaşılmaktadır. H. Ya'kûb'un özellikle H. Yûsuf'u fazla sevme sebebi hakkında müfessirler farklı görüşler öne sürmüştür. Buna göre onun sebebinin arka planında H. Yûsuf'un peygamber olacağını bilmesi, annesinin ölmüş olması, küçük olması ve ahlaki özellikler bakımından diğerlerinden üstün olması zikredilmiştir.⁸⁹

H. Ya'kûb oğullarının *"Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun?"*⁹⁰ şeklindeki sert üslubuna uygun bir şekilde cevap vermesi H. Ya'kûb'un çocuklarına merhametsiz olduğunu göstermez. Onlara küsmemesi şehre ayrı kapılardan girmelerine yönelik tavsiyesi ve akabinde Allah'tan gelecek bir şey varsa onu savamayacağını bildirmesi yine onun merhametinden kaynaklanmaktadır. Kissanın sonunda, pişman olan kardeşler, babalarından kendileri için Allah'a yalvarmasını istemelerinin üzerine H. Yakûb'un, söylediği *"Sizin için Rabb'imden af dileyeceğim."*⁹¹ sözü, merhametin zirvesini ifade etmektedir.

1.2.2. Müsamaha

H. Ya'kûb kardeşlerinin H. Yûsuf'a bir kötülük yaptığını sezmesine rağmen onlara çok sert çıkışmamıştır. H. Ya'kûb acısının büyüklüğüne rağmen oğullarına nazik bir şekilde uyarıda bulunmuş ve onlara karşı tavrı almamıştır. *"Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler. Ya'kûb, 'Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiştir.'"*⁹²

⁸⁶ Yûsuf 12/13.

⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4/373.

⁸⁸ Yûsuf 12/7.

⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 7/276.

⁹⁰ Yûsuf 12/11.

⁹¹ Yûsuf 12/98.

⁹² Yûsuf 12/18.

Buradaki “sevvelet” kelimesine “kolaylaştırmak ve süslemek” anlamı da verilmiştir.⁹³ Kelimenin aslının hemzeli olduğunu dolayısıyla “istemek, arzulamak” anlamına geldiğini söyleyenler de vardır.⁹⁴

1.2.3. Sabır

H. Ya’kûb sabır kelimesini ilk olarak H. Yûsuf’u kaybettiğinde verdiği tepkide “Artık bana düşen güzelce sabretmektir.”⁹⁵ şeklinde kullanmıştır. Sabır-ı cemîl içinde sızlanma, şikâyet olmayan ve takdire rıza gösteren bir sabırdır.⁹⁶ H. Ya’kûb küçük oğlu Bünyamin’i kaybettiğinde de aynı cümleyi⁹⁷ sarfederek bir kez daha takdire rıza göstermiştir.

1.2.4. Ümit

H. Ya’kûb gerek H. Yûsuf’un bir kurt tarafından yendiği söylendiğinde ve gerekse Bünyamin’in alıkonulduğunda çocuklarından ümidini kesmemiştir. H. Ya’kûb’un, “Ey oğullarım! Gidin Yûsuf’u ve kardeşini iyice araştırın, Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü inkâr edenlerden başkası Allah’ın rahmetinden ümit kesmez!”⁹⁸ sözü ve “Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir.”⁹⁹ sözünden bütün olumsuzluklara rağmen onun ümitsizliğe kapılmayıp Allah’a iltica ettiği görülmektedir.

1.2.5. Tedbirle Birlikte Tevekkül

H. Yûsuf’un kardeşleri Bünyamin’i babalarından isteyince H. Ya’kûb onlardan, önce söz alıyor sonra da Allah’a tevekkül ediyor.¹⁰⁰ Benzer şekilde H. Ya’kûb oğullarının dikkat çekmemek için şehre farklı kapılardan girmelerini, yine de başlarına bir şey gelirse elden bir şeyin gelmeyeceğini ve işin Allah’a kaldığını söylemektedir.¹⁰¹ Müslümanların işlerinde önce tedbir sonra tevekkülün olması gerektiği burada açıkça görülmektedir. Ayrıca tedbirin olayın meydana geldiği anda kişiye güç verdiği de aşikârdır.¹⁰² Burada H. Ya’kûb, H. Yûsuf için talep etmediği tedbiri, Bünyamin için talep etmiştir. Bu durum, onun olaylar geliştikçe daha tedbirli davrandığını göstermektedir.

1.3. Azîz

⁹³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâ’, *Me’ânî’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî (Mısır: y.y., ts.), 1/303.

⁹⁴ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 18/430.

⁹⁵ Yûsuf 12/18.

⁹⁶ Ebû’l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Kureşî, *Tefsîru Mücâhid*, thk. Muhammed Abdusselâm Ebû’n-Nîl (Mısır: y.y., 1410/1989), 393.

⁹⁷ Yûsuf 12/83.

⁹⁸ Yûsuf 12/87.

⁹⁹ Yûsuf 12/83.

¹⁰⁰ Yûsuf 12/66.

¹⁰¹ Yûsuf 12/67.

¹⁰² *Nevfel, Sûret’ü Yûsuf*, 167.

Hız. Yûsuf'u köle olarak satın alan azîz'in "Ona değer ver, güzel bak. Umarım ki bize faydası dokunur veya onu evlât edinizir."¹⁰³ sözünden onun merhametli ve ileri görüşlü olduğu anlaşılmaktadır. Hız. Yûsuf'u ucuza alındığı için faydalı, çalıntı ya da hür olması durumunda evlatlık olarak düşünölmüş olabilir.¹⁰⁴ Hız. Yûsuf'un "Kocan benim velînimetimidir, bana iyilik edip evini açtı."¹⁰⁵ ifadesinden azîzi'n kendisine çok iyi davranıldığı anlaşılmaktadır. Ancak azîz, karısıyla Hız. Yûsuf arasındaki meselede şahidin sözünü kabul ettiğı halde nasihatle işi geçıştirmesi onun zayıf karakterli oluşunu ve skandalın yayılıp toplumdaki statülerinin tehlikeye girmesi endişesini göstermektedir. Azîz'in direkt hanımını değil de bütün kadıları suçlaması ve hanımının isteğı doğrultusunda suçsuzluğunu bildiğı halde Yûsuf'u hapse attırması da onun bu zafiyetine işaret etmektedir.

Azîz'in bu davranışı, o günkü Mısır devletinde ahlaki zaafaların ve adaletsizliğin varlığına işaret etmektedir. Azîz'in Hız. Yûsuf'a "Yûsuf! Sen bunu olmamış say." Karısına da "Sen de günahının affını dile; çünkü sen günahkârlardan oldun."¹⁰⁶ diye söyleyip olayı örtbas etmesi de bunu göstermektedir. Azîz'in kullandığı "el-hâitîn" kelimesinin tağlib üslubuyla müzekker olması "sen hata edenler soyundansın" anlamına da gelebileceğı söylenmiştir.¹⁰⁷ Bu da azîz'in, karısının uygun olmayan şeylere yeltendiğini bilmesine ve ahlaksızlığın toplumdaki yaygınlığına işaret edebilir.

Neticede, azîz, kıssanın başlangıcında Hız. Yûsuf'a iyi davranan, adaletli ve merhametli birisi olarak tanıtılmaktadır. Bu durum, Hız. Yûsuf'un kendi ifadeleriyle de doğrulanmaktadır. Ancak kıssanın ilerleyen bölümlerinde, azîzin ortamın ve eşinin baskısına boyun eğerek, suçsuz olduğunu bildiğı halde Hız. Yûsuf'u zindana attırdığı görölmektedir. Gerçeğı bilmesine rağmen toplum baskısı nedeniyle adaletsiz bir karar alması, ondaki kişilik zaafiyetinin giderek arttığını açıkça ortaya koymaktadır.

1.4. Melik

Melik ile azîz'in aynı kişiler olduğunu söyleyenler¹⁰⁸ varsa da Kur'ân'ın hitabından bu ikisinin farklı kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Melik hükümdar, azîz de onun veziri konumundadır. Hız. Musa dönemindeki yöneticilere Firavun; Hız. Yûsuf dönemindekilere Melik denmesi farklı krallıklara işaret etmektedir. Hız. Yûsuf döneminde Mısır'da aslı Suriyeli Araplar olan Hiksoslar hüküm sürerken Hız. Musa döneminde yönetimi Kiptiler ele geçirmiştir.¹⁰⁹ Hız. Yûsuf dönemindeki Hiksoslar putlara tapmakla birlikte onların Allah inancına da sahip oldukları ilgili âyetlerden anlaşılmaktadır.¹¹⁰

¹⁰³ Yûsuf 12/21.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, 7/289.

¹⁰⁵ Yûsuf 12/23.

¹⁰⁶ Yûsuf 12/29.

¹⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/461.

¹⁰⁹ Ahmet Suphi Fırat, "Yûsuf", *MEB İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 13/441.

¹¹⁰ Yûsuf 12/29,51.

Melik/kral sahneye gördüğü garip rüya ile çıkıyor. Kral Hz. Yûsuf'tan üç yerde etkileniyor. Bunlardan birincisi kimsenin yorumlayamadığı rüyasını Hz. Yûsuf'un tabir ettiğinde. İkincisi Hz. Yûsuf'un, suçsuzluğu tescillenmeden hapisten çıkmayı reddedişinde. Üçüncüsü de Yûsuf'un kendinden emin bir şekilde ve layıkıyla yapacağını bildirerek kraldan görev talep etmesinde. Kral da Hz. Yûsuf'a güveniyor ve ondan istifade etmek isteyerek kendisini maliyenin başına getiriyor.

Kissada kral ile ilgili olumsuz bir ifadeye rastlanılmamaktadır. Aksine Hz. Yûsuf'u takdir edip hapisten çıkartmasından, hapse girme nedenini araştırıp gerçeği ortaya çıkmasını sağlamasından¹¹¹ ve kavminin refahını düşünüp Hz. Yûsuf'un görüşlerinden istifade etmesinden onun iyi ve adil bir kişi/yönetici olduğu anlaşılmaktadır.

1.5. Şahit

İftiraya uğrayan Hz. Yûsuf'un suçsuzluğunu tespit eden şahidin kimliği Kur'ân'da açıkça belirtilmemiştir. Bu kişinin azîz'in karısının ehlinden hikmet ehli bir adam,¹¹² ya da kadı olduğu ifade edilmiştir. Şahidin, ifadelerinden adil ve zeki bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Şahit *"Eğer (adamın) gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir; adam yalancıdır. Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir; adam doğru söylemektedir."*¹¹³ demekle önce töhmeti izale etmekte sonra da Hz. Yûsuf'un doğru sözlülüğünü ortaya koymaktadır.

1.6. Sâkî

Hz. Yûsuf'un hapisane arkadaşlarından birisi olan ve krala içki hazırlayan sâkînin kissada önemli bir rolü vardır. Hz. Yûsuf ile sohbet ettiği ve tekrar eski görevine getirildiği için akıllı, zeki ve işinde başarılı birisi olduğu anlaşılmaktadır. Sâkî hapisten çıktığında Hz. Yûsuf'un durumunu krala iletmeyi unutsa da daha sonra onun ile Yûsuf arasındaki irtibatı sağlamış ve Hz. Yûsuf'un hapisten çıkmasına vesile olmuştur. Sakinin Hz. Yûsuf'a *"Ey doğru sözlü"* diye hitabı Hz. Yûsuf'u iyi dinleyip tasdik ve takdir ettiği, hitabının sonunda da *"Umarım ki bu bilgiyle insanlara dönerim ve onlar da ne yapacaklarını bilirler."*¹¹⁴ diyerek halkının maslahatını gözetken birisi olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle Hz. Yûsuf'un nasihatleri sonrası şahsiyetinin gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz.

2. Ahlakî Kötünün Temsilcileri

2.1. Kardeşler

¹¹¹ Ayrıca melik işin aslını öğrenmiş olmalı ki bir de kadınlardan dinlemek için onlara suçlayıcı bir tavırla soru sormaktadır. mevdudi

¹¹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/10-108.

¹¹³ Yûsuf 12/26-27.

¹¹⁴ Yûsuf 12/46.

Kur'ân'da açıkça belirtilmese de kardeşler Hz. Yûsuf ile kardeşini kendilerinden ayrı görüyorlardı. Bu yüzden babalarının onlara olan aşırı düşkünlüğünü kıskanmışlar ve işi hasede dönüştürmüşlerdi. Bu haset zamanla iç huzursuzluğa dönüşmüş ve neticede buna sebep olan Hz. Yûsuf'u bir şekilde bertaraf etmeyi kararlaştırmışlardır. Ayrıca Kardeşlerinin öz kardeş olmaları, aynı ortamda aynı işi yapıyor olmaları ve aynı amacı gütmeleri grup psikolojisi içinde hareket etmelerine sebebiyet vermiştir. Bu yüzden ki zaman zaman fikir ayrılığına düşseler de neticesinde ortak hareket etmişlerdir. Kardeşlerin babalarına söyledikleri "Doğru söylesek de inanmazsın", "Kafileye sor, doğru söylüyoruz" ve "Niye güvenmiyorsun?" ifadeleri, babalarının güvenini tam anlamıyla kazanamadıklarını göstermektedir. Bu durum, muhtemelen daha önce yaptıkları bazı davranışların babalarının güvenini sarsmış olmasından kaynaklanıyor olabilir.

2.1.1. Sert ve Kaba Davranış

Hz. Yûsuf'un "babacığım" hitabından ve babasının "yavrucuğum" cevabından aile içinde karşılıklı sevgi ifadelerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı terbiyeden geçmiş kardeşlerde bu yakınlığın olmadığı görülmektedir. Kardeşlerin Hz. Yûsuf'u babalarından istedikleri sahnedeki sözleri onların kıskançlıkları sebebiyle sert ve sorgulayıcı bir ifade tarzını benimsemelerini ve ne kadar aceleci davrandıklarını göstermektedir. Onların kullandıkları "*Bize niye güvenmiyorsun? Oysa ki biz onun iyiliğini istiyoruz-*"¹¹⁵ ifadeleri gerçek niyetlerini ortaya koymaktadır. Hz. Ya'kûb'un, "*Farkında olmadığınız bir sırada onu kurt yer diye korkuyorum-*"¹¹⁶ cevabı da oğullarının Hz. Yûsuf ve kardeşi konusunda güven ortamı oluşturamadıklarını¹¹⁷ göstermektedir.

2.1.2. Kıskançlık

Kıskançlık, insanın fitratında bulunan bir duygudur. Bu duygunun en önemli sebebi, çocuklar arasında yapılan ayrımlardır. Zamanla kıskançlık büyüyerek hasede dönüşür. Kıskanan kişi, kıskandığı kişiden daha üstün özelliklere sahip olduğuna inanır ve bir tercih yapılacaksa kendisinin tercih edilmesi gerektiği düşüncesine kapılır. Bu durumu Hz. Âdem'in çocuklarının kıssasında¹¹⁸ ve şeytanın, "*Ben ondan daha hayırlıyım.*"¹¹⁹ sözünde görmekteyiz. Hasedin üçüncü aşamasında ise duygu kine ve intikama dönüşür. Bu durumda kişi, kıskandığı kişinin varlığını bir tehdit olarak görerek onun ortadan kaldırılmasını ister. Kardeşlerin sûrede öne çıkan karakterleri Hz. Yûsuf ve kardeşine haset etmeleridir. Bu haset onları nefrete ve ardından haset ettikleri kişiyi ortadan kaldırmaya sevk etmiştir.

Kur'ân Hz. Yûsuf'un büyük kardeşlerini küçük kardeşinin alı konulmasındaki tutumları hariç tek bir kişi gibi değerlendirir. Diğer bir ifadeyle onların kitle psikolojisiyle

¹¹⁵ Yûsuf 12/11.

¹¹⁶ Yûsuf 12/13.

¹¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 6/217.

¹¹⁸ el-Mâide 5/28.

¹¹⁹ Sâd 38/76.

hareket ettiğine ima vardır. Kitle, içerisinde farklı karakterlere sahip bireyler barındırır da zamanla yeni ve tek bir karaktere bürünür. Şuurlu şahsiyet kaybolur, bu birleşmiş fertlerin fikir ve hisleri tek bir yöne doğru evrilir. Sonuçta kitle, tek bir varlık haline gelir. Kitleler, zihniyetin tekleşmesi yasasına tabidir. Kitle haline gelen bireyler, yeni bir ruh kazanır ve bu ruh, onlara daha önce düşündüklerinden ve yapacaklarından çok farklı şeyler hissettirir ve yaptırır. Artık kitle, tek bir canlı gibi hareket eder.¹²⁰

Hız. Yûsuf kıssasında, farklı karakterlere ve söylemlere sahip kardeşleri görebiliriz. Ancak, neticede kitle zihniyetiyle aynı fiilleri işlemişlerdir. Kardeşlerin farklı yapılarda olmalarına rağmen onları ortak bir noktada birleştiren şey, Hz. Ya'kûb'un Hz. Yûsuf ve kardeşini daha fazla sevmesi ve bu durumun onları rahatsız etmesidir. Bir başka ifadeyle, kardeşleri kitle haline getiren unsur, sevgi ve kıskançlık olmuştur.

Haset eden kendisinin daima haset ettiğinden daha iyi durumda olduğunu düşünür.¹²¹ Bu durumu şeytanın Hz. Âdem için söylediği *"Ben ondan daha hayırlıyım/üstünüm"*¹²² sözünde müşahade etmekteyiz. Haset, kişide ciddi psikolojik tahribata yol açar; haset edenin egosunu büyütür ve Hz. Âdem'in çocuklarında olduğu gibi haset ettiği kişiye zarar vermesine neden olur. Ayrıca haset, bütün güzel amelleri gölgeler ve kişiyi kötü ameller işlemeye sürükler. Bu durumda kişi artık ölçüsünü kaybeder, yaptığını doğru ve güzel görmeye başlar ve kendisini buna inandırır. Babalarına yalan söylemeleri, Hz. Yûsuf'u öldürmeyi planlamaları, onu kuyuya atmaları, köle olarak satmaları ve hırsızlık iftirası atmaları hep bu sebeple olmuştur.

Hız. Ya'kûb'un *"Yûsuf'u götürmeniz beni üzer"* ve *"Siz dalgınken onu kurt yemesinden korkuyorum"* diye iki mazeret sunmasına karşılık kardeşler sadece ikinci mazerete cevap vermişlerdir. Kardeşleri asıl öfkeleniren, kıskançlık ve hasetlerine sebep olan birinci mazeret olduğu için onu duymazdan gelmişlerdir.¹²³

Kıskançlık ve haset bir dereceye kadar fitridir ve kişinin sahip olduğu şeylerin muhafazası ve geliştirmesi için bir etkidir ancak kişinin bütün benliğini sarar ve kontrolden çıkarsa muhataplarına zarar vermeye ve onları bertaraf etmeye sevkeder.¹²⁴ Nitekim kardeşlerin kıskançlık ve hasetleri Hz. Yûsuf'u ortadan kaldırmaya kadar sürekli büyümüş ve daha sonra da bilinçaltına yerleşmiştir.

2.1.3. Kardeşlerin Şahsiyet Gelişimi

Kardeşlerin her zaman mı kötü, yoksa genelde kötü bazen mi iyi ya da genelde iyi bazen mi kötü? olduğu soruları müfessirler tarafından cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

¹²⁰ Le Bon, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, çev. Yunus Ender (İstanbul: Hayat Yayınları, 1997), 34.

¹²¹ Şehrûr, Muhammed, *el-Kasasul-Kur'âni* (Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2012), 225.

¹²² el-A'râf 7/12.

¹²³ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 18/417.

¹²⁴ Vural, Kıskançlık, 6-7.

Kıssanın başında Hz. Ya'kûb'un oğlundan gördüğü rüyayı kötülük yaparlar endişesiyle kardeşlerine anlatmamasını istemesi ve kardeşlerin *"Yûsuf ile öz kardeşi babamızın gözünde bizden daha değerli. Halbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içinde!"*¹²⁵ demeleri aile içindeki bir durumu/problemi ortaya koymaktadır. Büyük kardeşler *"Yûsuf ve kardeşi"* ifadesiyle Hz. Yûsuf ile küçük kardeşini kendilerinden ayrı görüyorlar ve kendilerinin büyük bir grup olarak babalarına daha faydalı olduklarını ve sevgiyi, ilgiyi daha çok hak ettiklerini düşünüyorlar. Bütün bunlar içlerindeki hasedin büyümesine ve haklı olduklarını düşünerek hata yapmalarına yol açmıştır. Bir taraftan haklı olduklarını düşünmekle birlikte yanlış yaptıklarının da farkında oldukları için *"Sonra iyi insan olursunuz"*¹²⁶ diyerek kendilerini teselli etmişlerdir. Bu âyeti *"Babalarının yanında işleriniz yoluna girer"*¹²⁷ diye yorumlayanlar olsa da tövbe etmek suretiyle *"salih kullardan olma anlamı"* daha isabetli görünmektedir.¹²⁸ Nitekim kıssanın son taraflarında hem Hz. Yûsuf'a hem de babalarına suçlarını itiraf etmişler ve babalarından kendilerinin affı için Allah'a dua etmesini istemişlerdir. Birinci ayetteki durum tespiti, ikinci ayette eyleme yönelmiştir. İkinci ayette, peş peşe kullanılan *"siz"* zamirleri dikkat çekmektedir. Bu ayette iki hedef belirtilmektedir: Birincisi, babalarının sevgi ve ilgisini tamamen kazanmak, ikincisi ise daha sonra tövbe edip iyi insanlar olmaktır. Dolayısıyla, babalarına karşı sert bir tavır takınmalarına ve kardeşlerini uzaklaştırmalarına sebep olan kıskançlık, geçici bir durum olarak değerlendirilebilir. Nitekim, başlangıçta Hz. Yûsuf'u yok etme amacıyla harekete geçerlerken, daha sonra Yûsuf'un kardeşini ailenin birliğini/geçimini sağlamak amacıyla istemişlerdir. Aralarında Hz. Yûsuf'un öldürülmesini isteyeler olsa da ortak karar gereği kervanların bulabileceği bir kuyuya atmaları da tamamen kötü olmadıklarını, savunma psikolojisiyle kötülük yaptıklarını kıskançlıkları sebebiyle ve kendilerince aile içinde gördükleri bir problemi bertaraf etmek için kötülüğe meylettiklerini göstermektedir.

Hz. Yûsuf'un kardeşleriyle ilgili ifrat ve tefrit derecesine varan yorumlar da yapılmıştır. 6. âyeti delil getirerek onların da peygamber olduklarını söyleyenler olduğu gibi¹²⁹ on kardeşin kafir olduklarını ve bu yüzden de her kötülüğü işlediklerini söyleyenler de vardır.¹³⁰ Buna mukabil *"Siz çok kötü bir durumdasınız"* âyeti delil getirilerek kardeşlerin sadece günahkâr oldukları, Hz. Yûsuf'a ve babalarına yaptıklarının da peygamberlikle ve ismet sıfatıyla bağdaşmadığı belirtilmiştir. Peygamber olduklarına dair, âyet, sahih hadis, icmâ ve sahabeden bir rivayet de yoktur.¹³¹

¹²⁵ Yûsuf 12/8.

¹²⁶ Yûsuf 12/9.

¹²⁷ Mucâhid b. Cebr, *Tefsîru Mucâhid*, 3/320.

¹²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/564; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, 7/277.

¹²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15/570; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18/471.

¹³⁰ *Nevfel*, *Sûret'ü Yûsuf*, 176-180.

¹³¹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelûsî İbn Hazm, *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ'i ve'n-nihal* (Kahire: y.y., ts.), 4/7-8; Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Kessîr ed-Dimeşkî İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Muhammed Huseyn Şemseddîn (Beyrut: y.y., 1419), 4/372.

Kur'ân Hz. Yûsuf'un kardeşlerinin kıskançlıkları sebebiyle yaptıkları hatalar dışında onlar hakkında bir kusurdan bahsetmez. Kissanın ilerleyen sahnelerinde bu kıskançlığın geçtiği ve dolayısıyla şahsiyetlerindeki değişim gözlenmektedir. Bu değişimin sebeplerini şöyle sıralayabiliriz: 1-. Yûsuf gidince babaları sürekli üzgündü ve daima oğlunu anmaktaydı. Bu yüzden emellerine ulaşamadıkları gibi babalarından daha da uzaklaştılar. 2-. Zaman ilerledikçe büyüdüler, çocuk sahibi oldular ve yaptıklarına pişman oldular. 3. Kıtlik, musibet ve çektikleri sıkıntılardan etkilenmiş olabilirler. Musibetlerin kendi yaptıkları kötü ameller neticesinde vuku bulduğu inancına da sahip olabilirler. 4. Hz. Yûsuf'un adamlarından birisinin "Siz hırsızsiniz"¹³² demesiyle şoka uğradılar ve kendi tarzlarıyla terbiye edildiler.¹³³

2.2. Azîz'in Karısı

Yûsuf kıssasında azîz'in karısının güçlü ve etkili bir karakter olduğu açıktır. Bunu kocasını istediği gibi yönlendirmede ve kadınları toplamasında görüyoruz. Kadının intikam yemini ve Hz. Yûsuf'u hapse attırma isteği kocasının konumuna ve gücüne güvendiğini gösteriyor.

2.2.1. Arzularının Peşinden Giden Kişilik

Kadının, verdiği davetteki tasvirlerden sarayda debdebeli bir hayat yaşadığı anlaşılmaktadır. Hz. Yûsuf'a, kocasına ve kadınlara karşı tavrından baskın bir karakter olduğu ve kocasından korkmadığı aşikârdır. Devlet işleriyle meşgul olan kocasından yeterli ilgiyi görmediği anlaşılan kadın elinde büyüyen ve göz alıcı bir güzelliği olan gence/Hz. Yûsuf'a gönlünü kaptırmıştır. İffetli ve inanan bir şahsiyet olan Hz. Yûsuf'un kadının isteğini geri çevirmesi de kadını durduramamıştır. Kadınlığın getirdiği hayâ, sosyal konum, mensup olduğu ailenin yüksekliği, dedikodular ve kınamalar da kadını engellemeye kâfi gelmemektedir. Vezirin karısının, "*İsteğimi yapmazsa...*"¹³⁴ şartını öne sürerek kadınların hak vermelerinden cesaret aldığı anlaşılmaktadır. Seven kadın sevdiğini elde edememenin ve hizmetçisi tarafından reddedilmek suretiyle küçük düşürülmesinin acısını çekiyor. İstediklerini güzellikle elde edemeyen kadın üslup değiştirip statüsünü kullanarak tehdit dilini kullanıyor. Kadın küçük düşürülmesine karşılık hapse attırarak Hz. Yûsuf'un da küçük düşürülmesi tehdidinde bulunuyor. Neticede kadının bu hırsı intikama dönüşüyor ve isteğine karşılık vermeyen Yûsuf'u hapse attırıyor.

2.2.2. Oyun Kurucu

Yûsuf kıssasında akıllı, zeki, etkili ve tedbirli bir kişilik olarak karşımıza çıkan azîz'in karısı istediğini elde etmek için türlü yollara başvurmaktadır. Bu kadının ismi Kur'ân'da

¹³² Yûsuf 12/70.

¹³³ *Nevfel, Sûret'ü Yûsuf*, 192.

¹³⁴ Yûsuf 12/32.

geçmemekle birlikte islam literatüründe Zelîhâ veya Züleyhâ şeklinde geçer.¹³⁵ Kur'ân'a göre bu kadının adım adım yaptıkları şu şekildedir:

Gönlünü kaptırdığı Hz. Yûsuf ile ilişki kurma isteği: Burada kullanılan "râvede" kelimesi "cinsel ilişki kurma talebi,¹³⁶ devenin güzel bir şekilde gelip gitmesi, birisinden onun istemediği bir şeyi ısrarla istemek ve aldatmak"¹³⁷ anlamındadır. Bu anlamlar kadının gelgitler yaşadığı ve Hz. Yûsuf'un istemediği bir şeyi ısrarla istediğini işaret etmektedir. Büyük kardeşler aynı kelimeyi Hz. Yûsuf'un küçük kardeşini babalarından isterken de kullanmışlardır.¹³⁸ Onlar burada babalarının razı olmayacağını bildikleri için ısrarla isteyeceklerini ifade etmek istemişlerdir. Zenginliğine ve toplumdaki statüsüne rağmen kadının tutkusu onu bu hale getirmiştir.

Ortamı hazırlama: Kadın yakalanmamak ve Hz. Yûsuf'a ne kadar istekli olduğunu göstermek için evin/odanın bütün kapılarını sıkıca kapatmıştır. İlgili âyetteki غَلَقَ/ğalleka fiilinin "sıkıca kapatmak" anlamının yanı sıra "kilitlemek" anlamı¹³⁹ göz önünde bulundurulduğunda kadının kapıları kilitlemiş olması da mümkündür.

Kendisini hazırlama: Âyete göre kadın kendini hazırlayıp Hz. Yûsuf'a sunmakta ve ona sözlü davette bulunmaktadır. Kadının kullandığı "Haydi gelsene" anlamındaki هَيِّتْ/heyte leke kelimesinin "Kendimi senin için hazırladım" anlamındaki هَيِّتْ لَكَ/hi'tü leke kiraati de bunu desteklemektedir.¹⁴⁰

Fiili müdahale: Hz. Yûsuf kadından kaçarken kadın Hz. Yûsuf'un gömleğini arkadan çekip yırtıyor.

Suç Hz. Yûsuf'a atma/ıftira: Bu kaçma-kovalama esnasında aniden kapıda kadının kocasıyla karşılaşıyorlar. Kadın kimsenin düşünmesine fırsat vermeden suçu Hz. Yûsuf'a atıyor.

Sosyeteyi ikna: Şehirdeki kadınların kınamasından rahatsız olan kadın onlara bir ziyafet hazırlayıp saraya davet ediyor. Son derece konforlu bir ortamda bıçakla yenecek yiyecekler hazırlıyor.¹⁴¹ Hizmetçisine âşık olmasının haklılığını göstermek için ziyafetin ortasında Hz. Yûsuf'u huzurlarına çıkarıyor.

Cezalandırma: Kadın arzusuna ulaşamayınca intikam almak ve dedikodulardan kurtulmak için Hz. Yûsuf'u hapse attırıyor. Bütün bu yapılanların kadın tarafından bilinçli

¹³⁵ Zehra Öztürk, "Züleyha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/552.

¹³⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'ayn*, 8/64.

¹³⁷ Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğğa*, 1/394.

¹³⁸ Yûsuf 12/61.

¹³⁹ Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. Alî Cemâluddîn b. Manzûr, *Lisân'l-'Arab* (Beyrut: Dârü Sâdır, 1414/1993), 10/291.

¹⁴⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 16/28.

¹⁴¹ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte (Beyrut: y.y. 1423/2002), 3/331.

ve bir plan dahilinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bunlar o günkü Mısır devletinin adalet sisteminin çöküşe geçtiğinin işaretleridir.

2.2.3. Azîz'in Karısında Şahsiyet Gelişimi

Kıssada azîz'in karısı üç sahnede yer almaktadır. Birincisi Yûsuf'u arzuladığı ve onu elde etmek için çabaladığı bölüm. Bu bölümdeki âyetlerden refah içinde özgürce yaşayan, nefsine düşkün ve ahlâkî hassasiyeti olmayan bir kadın görmekteyiz. İkincisi kendini kınayan şehrin sosyetesine verdiği ziyafet ve hırsının zirve yaptığı bölüm. Bu bölümdeki âyetlerden de isteğine henüz ulaşamamış ama pes de etmemiş inatçı ve hırslı bir kadın görmekteyiz. Üçüncüsü de gerçeklerin ortaya çıktığı, suçunu itiraf edip pişman olduğu bölüm. Bu bölümdeki âyetlerden ise artık kaybetmiş ve gerçekleri kabul etmiş bir kadın görmekteyiz.

Son bölümde kralın sorusuna bütün kadınlar *"Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötlük görmedik."* diye cevap verince azîz'in karısı da *"Şimdi gerçek ortaya çıktı, ben onunla beraber olmak istemiştım. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir."*¹⁴² diyerek suçunu itiraf etmiştir. Âyetin son bölümündeki müphem ifadeler konusunda müfessirler iki görüş öne sürmüştür. Çoğunluğa göre bu söz Hz. Yûsuf'a, diğerlerine göre ise kadına aittir. Sözün Hz. Yûsuf'a ait olması durumunda kadındaki değişim suçu itiraf ve pişmanlıktır. Bu durumda kadının Hz. Yûsuf'u tasdik edip ona iman etmiş olduğunu da kabul etmemiz gerekecektir. Dolayısıyla kadına ilişkin kıssada Hz. Yûsuf'un kardeşlerinde olduğu gibi kadının şahsiyetinde de zaman içerisinde olumlu gelişmeler gözlenmektedir. Bu değişimde kadının yaşının ilerleyip arzularının zayıflaması ve zamanla ihtiraslarından vazgeçmesinin de etkili olduğu ifade edilmiştir.¹⁴³

Neticede kadındaki değişimde Hz. Yûsuf'un tavrından ve sözlerinden etkilenmiş olması, ona iman etmiş olma ihtimali, isteğine ulaşamamasının onun psikolojisi üzerindeki baskısı, yaşı ilerledikçe/zamanla hislerinin zayıflaması, suçsuz bir kişiyi hapse attırmanın vicdan azabı ve gerçeklerin ortaya çıkması gibi nedenlerin etkili olduğu düşünülebilir.¹⁴⁴

Sonuç

Çalışmada farklı sahnelerden oluşan Yûsuf kıssasındaki kişiler, karakterleri ve ilerleyen zamanda kendilerinde oluşan değişim ele alınmıştır. Başlangıçta ilk muhatapları için teselli ve teşvik etme amacı güden bu kıssada Müslümanların her zaman karşılaşılabi-

¹⁴² Yûsuf 12/51.

¹⁴³ Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 4/1954; Kutub, *et-Tasvîr*, 207.

¹⁴⁴ *Nevfel, Sûret'ü Yûsuf*, 207-208.

leceği olaylar ve tipler sergilendiği gibi benzer olaylar karşısında nasıl davranılması gerektiği ile ilgili bilgiler/mesajlar verilmektedir. Kissanın kahramanları aracılığıyla verilen bu mesajları ve onlardaki şahsiyet gelişimini şöyle sıralayabiliriz:

Hız. Yusuf, çocukluk çağından itibaren farklı aşamalarda çeşitli imtihanlardan geçmiştir. Çocukluk döneminde baba sevgisi ve kardeş kıskançlığıyla, ardından ise aileden uzaklaştırılmayla sınanmıştır. Gençlik yıllarında ise refah içinde yaşarken şehvet, kadın ve hapisane gibi zorluklarla karşılaşmıştır. Sarayda ise devlet idaresi konusunda bilgi ve tecrübe edinmiştir. Tüm bu süreçler, onu eğitmiş ve olgunlaştırmıştır. Hız. Yûsuf ile türlü zorluklara, sıkıntılara, ihanetlere, ayartmalara, iftiralara ve haksızlıklara karşı sabırla ve daima Allah'a sığınarak mücadele eden örnek Müslüman genç tiptemesi çizilmektedir. Başlangıçta sakın bir şahsiyet olarak sunulan Hız. Yûsuf hapisane hayatıyla birlikte daha etkin bir kişi olarak karşımıza çıkmakta ve her fırsatta tebliğini yapmaktadır. Önceleri kardeşlerine kızarken daha sonra onları affetmesi, aynı şekilde önce hapisten çıkmak isterken sonra suçsuzluğu tespit edilmeden özgür kalma çağrısına olumsuz cevap vermesi Hız. Yûsuf'taki şahsiyet gelişimini göstermektedir. Ayrıca başlangıçta çok sıkıntı çeken Hız. Yûsuf'un mücadelesi sonucunda ilahi yardımlara, makama ve mevkiye kavuşması hem ilk muhatapları hem de daha sonra gelecek Müslümanlar için teselli ve teşvik olmaktadır. Yine Hız. Yûsuf'un şahsında idarecilerde olması gereken temel özelliklere işaret edilmiştir.

Hız. Ya'kûb kıssada çocuklarına düşkün, evlat acısı çeken, müşfik, müsamahakâr, tedbirli, mütevekkil ve halini yalnız Allah'a arz edip ondan yardım isteyen bir baba olarak sunulmaktadır. Hız. Ya'kûb'un bu yönleri bizler için örnek oluşturmakla birlikte makul sebeplerden de olsa, çocuklar arasında sevgide ayırım yapmanın neden olduğu olumsuzluklara da dikkat çekilmiş olmaktadır.

Hız. Yûsuf'un kardeşleri üzerinden kıssada en ufak haksızlığa tahammülleri olmayan, sert, kaba ve kıskanç kardeş ve evlat profili çizilmektedir. Kardeşler üzerinden kıskançlık ve hasedin yalan söylemekten adam öldürmeye varıncaya kadar birçok günaha sebep olduğu vurgulanmıştır. Kissanın sonunda kardeşlerin yaptıklarından pişman olup af diledikleri ve hatalarını itiraf ettikleri belirtilerek şahsiyetlerindeki gelişime dikkat çekilmiştir. Böylece Kur'ân inananlara hatalarda ısrar etmeyip Allah'a yönelmelerini salık vermektedir.

Azîz'in karısı karakteriyle evli olmasına rağmen aynı çatı altında yaşadığı bir gence gönlünü kaptıran bir kadın ele alınmaktadır. Sarayda konforlu bir hayat yaşayan kadın toplumdaki ahlaki bozukluğun bir yansıması olarak gönlünü kaptırdığı bu gençle birlikte olmak istemiş ve emeline ulaşmak için türlü yollara baş vurmuştur. Bu esnada kadını toplumdaki statüsü, insanların kınamaları ve kocanın korkusu gibi dış etkenler de caydırıramamıştır. Kissanın başında bu derece nefsinin esiri olmuş, hırslı ve gözü dönmüş bir şahsiyetken kıssanın sonunda gerçekleri kabullenip pişman olan ve muhtemelen tevhid dinini kabul eden bir Müslüman olmuştur.

Azîz iyi niyeti ve ileri görüşlü bir kişi olmasına rağmen toplumun ve hanımının bas-kısı altında adaletsizliğe göz yuman zayıf bir karakterdir. Bu karakterle toplumdaki ahlaki, hukuki bozukluğa ve olumsuz sonuçlarına işaret edilmektedir.

Melik kıssada adil, toplumun menfaatini gözetken ve ehil kişilere görev veren bir karakterdir. Bu niteliklere sahip bir yöneticinin kendi halkı ile çevresindeki başka milletler için de faydalı olabileceği vurgulanmaktadır.

Kıssada şahit, delillerden yola çıkarak hüküm veren bir şahsiyettir. Emri altında olduğu kişilerin aleyhine de olsa adil bir yargıda bulunmuştur. Son olarak sâkî de öğrendikleriyle şahsiyetini geliştiren, insanların maslahatını gözetken ve işini iyi yapan bir memurdur. Bu özellikleri sebebiyle kıssada etkin bir rol oynamıştır.

Netice itibarıyla, kıssada kahramanlar aracılığıyla pek çok ahlaki ve hukuki kavram işlenmiş; şahsiyetlerdeki olumlu ve olumsuz değişimlere dikkat çekilerek tüm muhataplara önemli mesajlar verilmiştir. Bunun yanı sıra, insanların iradeleriyle şekillenen olaylarda ilahi müdahalenin her zaman var olduğu, türlü zorluklar ve imtihanlar karşısında iman ve sabırla direnmenin insanı nasıl büyük nimetlere ulaştırabileceği vurgulanmıştır. Kıssanın indiği dönemde, özellikle Mekke’de bir anlamda hapis hayatı yaşayanlar başta olmak üzere, benzer durumlarla karşılaşacak Müslümanlar bu kıssa ile motive edilmektedir.

Kaynakça

Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan’ânî. *Tefsîru Abdurrezzâk*. thk. Maḥmûd Muhammed Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1999.

Akkuş, Murat. “Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)”. *Mütefekkir* 2/3 (Hazar 2015), 151-176.

Aksoy, Eyyup. *Yusuf Kıssasının sosyo-psikolojik tahlili*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.

Armaner, Neda. *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara: MEB Yay., 1980, I, 72.

Beydâvî, Ebû Sa’îd ‘Abdullâh b. Ömer el-Şîrâzî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar’aşîlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâssî’l-‘Arabî, 1418.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ’îl b. İbrâhîm. *el-Câmi’u’s-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsir. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422.

Çelik, Muhammet. “Yûsuf Suresi 50-51. Âyetlerindeki Zamirlerin Âidiyeti Meselesi”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2004), 1-10.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru’l-muhîṭ*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrut: y.y., 1420.

Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ el-‘îmâdî. *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-Kitâbi’l-kerîm*. 15 Cilt. Beyrut: y.y., ts.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabî, 2001.

Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdullâh el-Ğassânî. *Ahbâru Mekke ve mâ câe fîhâ mine'l-âsâr*. thk. Ruşdî es-Sâlih Mulahhas. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Endelüs, 1403/1983.

Ferrâ', Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî. *Me'ânî'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî. Mısır: y.y., ts.

Firat, Ahmet Suphi. "Yûsuf". *MEB İslam Ansiklopedisi*. 13/441. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978.

Gustave, Le Bon. *Kitleler Psikolojisi*. çev. Yunus Ender. İstanbul: Hayat Yayınları, 1997.

Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.

Hökelekli, Hayati. "Şahsiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/297-298. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

İbn Hazm, Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed el-Endelusî. *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ'i ve'n-nihâl*. Kahire: y.y., ts.

İbn Kessîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm*. thk. Muhammed Huseyn Şems ed-Dîn. Beyrut: y.y., 1419.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn. *Lisân'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1993.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Temmâm el-Endelûsî. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdusselâm Abdüşşâfî Muhammed. Beyrut: y.y., 1422.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. 2 Cilt. b.y.: y.y., ts.

Kara, Osman. "Kuran'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/25 (Haziran 2012), 1-24.

Katipoğlu, Bedri. "Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi". *Uluslararası Araştırmalar Dergisi* 5/23 (2012), 341-348.

Kutub, Seyyid. *et-Taşvîrû'l-fennî fî'l-Kur'ân*. Kâhire: Dârü's-Şurûk, 2004.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. Kâhire: Dârü's-Şurûk, ts.

Kerim, Aydın. "Şâkile" Kavramı Bağlamında Kişilik ve Karakter Oluşumu", *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı 2* (2016), 293-304.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-suünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1426/2005.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

Mücâhid b. Cebr, Ebü'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Çureşî. *Tefsîru Mucâhid*. thk. Muhammed 'Abdü's-Selâm Ebû'n-Nîl. Mısır: y.y., 1410/1989.

Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: y.y., 1423/2002.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Senetü'l-hüzn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/519-520. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Necattin Hanay- Mehterhan Furkani. "Sadruşşeria'da Te'vilin Kodları -Yûsuf Kıssası Örneği-". *Usûl İslam Araştırmaları* 26 (Aralık 2016), 211-240.

Nevfel, Ahmed. *Sûret'ü Yûsuf*. Amman: Dârü'l-Furkân, 2. Basım, 1999.

Polater, Kadir. "Kur'ân ve Kitâbı Mukaddes'e Göre Yûsuf Kıssası". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/2 (2007), 9-50.

Râgıb el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. *el-Mufredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvûdî. Dimaşk; Beyrut: ed-Dârü's-Şâmiyye, 1412.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1420.

Öztürk, Zehra. "Züleyha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/552-553. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-'ulûm*. thk. Mahmûd Mata-racı. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.

Sürücü, İbrahim. "Yusuf Suresinde Aile Psikolojisi". *Journal of International Social Research* 9/46 (2016), 996-996. <https://doi.org/10.17719/jisr.20164622660>

Şehrûr, Muhammed. *el-Kasasu'l-Kur'âniyyu*. Beyrut: Dârü's-Sâkî, 2012.

Şen, Mustafa. "Peygamberlerin İsmet Sıfatının Kur'ân Yorumlarına Etkisi (Hz. Âdem Örneği)". *Mütefekkir* 5/10 (31 Aralık 2018), 385-416. h

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.

Teke, Canan. "Yusuf Suresi Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Kavramı". *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 27-53.

Topçu, Nurettin. "Şahsiyet", *Türk Yurdu*, 5/4 (196), 27-28.

Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdullâh. *Tefsîru't-Tüsterî*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: y.y., 1423.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed b. Alî en-Nîsâbûrî. *Esbâbü'n-nuzûl*. thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl. Beyrut: y.y., 1411.

Vural, Faruk. "Yusuf Suresi Bağlamında Kıskançlık ve Haset Duygularına Psikolojik Bir Yaklaşım". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2001), 127-152.

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.

Zemahşerî, Esâsü'l-belâga. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sevd. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419/1998.